

Araştırma Makalesi

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mardin'de Salgın Hastalıklar

Ahmet İlyas* – Lokman Balyen**

(ORCID: 0000-0001-9578-9160 – 0000-0003-4298-7256)

Makale Gönderim Tarihi

01.10.2022

Makale Kabul Tarihi

08.03.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: İlyas, A.-Balyen, L., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mardin'de Salgın Hastalıklar", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 499-527.

APA: İlyas, A.-Balyen, L. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mardin'de Salgın Hastalıklar. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 499-527.

Öz

Salgın hastalıklar, toplumsal ve siyasal manada yıkıcı etkiye sahip önemli bir faktördür. Öyle ki bazı dinler, salgın hastalıklara Allah'ın bir cezası olarak bakarken, bazı dinler ise salgının ana sebepleri üzerinde durmuşlardır. Esasen dünyanın ilk varoluşuyla birlikte vuku bulan salgın hastalıklar, bir sebep dolayısıyla ortaya çıkmış ve etkisini farklı şekillerde günümüze kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti de bu salgın hastalıklardan ciddi şekilde etkilenen devletler arasında yer almaktadır. Özellikle Suriye ve Irak ile sınır komşusu olan Mardin vilayeti, bu konuda mustarip bir kenttir. Mardin, Osmanlı Devleti'nden önce de özellikle Suriye, Irak ve Mısır ile gerçekleştirilen sınır ticaretinden dolayı salgın hastalıkların merkezi konumundadır.

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ahmetilyas@hotmail.com.

Assoc. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Republic of Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Türkiye, lbalyen@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Medicine, Republic of Türkiye.

Bu çalışmanın amacı geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Mardin'de görülen salgın hastalıklar ve bu hastalıklara karşı alınan tedbirleri içermektedir. Bazı hastalıklara geniş yer verilirken, bazı hastalıklar ise etkisi az olduğu için yüzeysel bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmada Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde görülen salgın hastalıkların Mardin'deki seyri de ele alınmıştır. Çalışmada yöntem olarak Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi, yerel ve ulusal basın ve hatıralardan yararlanılarak nicel bir yol izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hastalık, Salgın, Kolera, Veba, Mardin

Epidemic Diseases in Mardin From the Ottoman Era to the Republic

Abstract

Epidemics are an important factor with devastating social and political effects. So much so that while some religions also look at epidemics as a punishment from Allah, some religions have focused on the main causes of the epidemic. In fact, the diseases that occurred with the first existence of the world, emerged for a reason and its effect has continued until today in different ways. The Ottoman Empire is among the states that were seriously affected by these epidemic diseases. Especially Mardin, which borders Syria and Iraq, is a city that suffers in this regard. Before the Ottoman Empire, Mardin was the center of epidemic diseases, especially due to the border trade with Syria, Iraq and Egypt.

The aim of this study is to cover the epidemics and the precautions taken against the diseases seen in Mardin during the transition period from the late Ottoman Empire to the early Republic. While some diseases are given wide coverage, some diseases are evaluated superficially because their effects are low. In the study, the course of the epidemic diseases seen in the Ottoman and Republican periods in Mardin was also discussed. In the study, a quantitative way was followed by using the Prime Ministry Ottoman and Republic Archives, local and national press and memories.

Keywords: Disease, Epidemic, Cholera, Plague, Mardin

Giriş

Salgın hastalıklar, toplumların ve devletlerin tarihsel süreç boyunca karşılaştığı ve bir o kadar da çaresiz kaldığı konuların başında gelmektedir. Salgın hastalıklar, ortaya ilk çıktıklarından itibaren mahiyeti bilinmemekle birlikte insanlarda korku, dehşet, yalnızlaşma

gibi duygusal çöküntülere sebebiyet vermesinden dolayı ilkçağlardan bu yana etkisini sürdürmeyi başarmıştır. Salgın hastalık olgusu, geçmişte toplumların birbirinden uzak olmasına karşın uzun bir süre halk sağlığını tehdit etmiştir. Bu açıdan bakıldığında bir salgın hastalığın yeryüzünde yaşama şansı bazen yüz bazen de iki yüz yıl kadardır. Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği salgın hastalıklar, insanlık tarihi kadar eskidir.¹ Hastalıklar, hayvandan insana, insandan insana doğru bir yayılım göstermesi, evrende popülasyon dağılımının, çevresel faktörlerin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Geniş bir bölgede insan popülasyonları aracılığıyla yayılan bulaşıcı hastalıklar genellikle hayvanların evcilleştirilmeleriyle artmaya başlamıştır.² Hayvanların evcilleştirilmeleri esasen insanlara önemli ölçüde virüslerin geçmesine neden olmuştur. Bu durum virüslerin, zamanla mutasyona uğrayarak salgına dönüşmesine, salgınların da yüzbinlerce kişinin hayatını kaybetmesine zemin hazırlamıştır. İnsan ölümünün bu denli artmasıyla birlikte başta devlet yöneticileri olmak üzere, hekimler, hastalıkların sebebini aramaya ve çözüm önerileri üzerine yoğunlaşmışlardır.

Hekimlerin çözüm bulma süreci farklı hastalıkların varyasyon oluşmasına sebebiyet verdiği gibi insanların bu hastalıklara karşı mücadele etme anlayışını da oluşturmuştur. Bu sürecin dışında aşı çalışmaları sürekli devam etmiştir. Tarihte bilinen ve kayıtlara geçen en önemli salgın hastalık veba'dır. 540 yılında başlayıp 750 yılına kadar devam eden veba salgını milyonlarca kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.³ *Yersinia pestis* adı verilen enfeksiyon önemli ölçüde küresel bir kargaşaya neden oldu. Jüstinyen döneminde ortaya çıkan veba salgınına teolojik olarak gökten geldiğini ve Tanrı'nın bir gazabı olarak düşünenler çok fazladır.⁴ Kayıtlı olması yönüyle veba, kilisenin önemini artırması bir yana önemli bir olgu daha gelişmiştir. Bu olgu sağlık hizmetleri ve hastalığın sebepleri üzerine bilimsel çalışmaların yapılmasıydı. İlk olarak İmparator Jüstinyen sağlık hizmetleri

¹ Giray Fidan- Guoazhong Tang, "Çin Tarihinde Salgınlar (M.Ö. 1600-M.S. 1911)", *Toplumsal Tarih*, S. 317, 2020, s. 58.

² Viktoria Lacroix, *All About Pandemics*, University Publications, Delhi, 2012, s. 3.

³ Colin McEvedy, "The Bubonic Plague", *Scientific American*, Vol. 258, No. 2, 1988, s. 118.

⁴ John Atkinson, "The Plague Of 542: Not The Birth Of The Clinic", *Acta Classica*, XLV, 2012, 2.

karşılığında dönemin ünlü doktoru Chosroes ile bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşme, vebalı olan kişilerin karantinaya alınması ve tedavi süreçlerini kapsıyordu.⁵ Modern hastanenin doğuşunu ortaya koyan bu gelişme sonraki sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinin önünü açtı.

Modern devletlerin oluşumu nüfusun hızla artmasına aynı şekilde salgın hastalıkların tetiklemesine zemin hazırlamıştı. Bu varyasyon içerisinde bakterilerin yaşam alanlarına yönelik tüm müdahaleler başarısız olmuş salgın hızla yayılmıştı. Özellikle tarım toplumuna radikal geçiş bu hızı daha da artırmıştı. Köylerde nüfusun hızla artışı salgın hastalıkları doğrudan etkiledi. Toplumun yalnızlaşmasına, kaygı düzeylerinin artmasına neden olan veba salgını, 1346-1361 yıllarını kapsayan ve tarihte Kara Ölüm olarak ifade edilen hastalığın yeniden doğmasına zemin hazırladı. Ezcümle Jüstinyen döneminde Konstantinopolis’i harap eden 540 yılındaki veba salgını ile Avrupa’yı kasıp kavuran Kara Ölüm birbirinin devamı niteliğindedir.⁶ Yersinia pestis enfeksiyonunun sıçandan insana bulaştığı öngörüsü ise ancak çok uzun zaman sonra öğrenilebilecekti. Öte yandan savaşlar, göçler ve istilalar gibi olaylar karşısında vebadan daha tehlikeli salgınlar da ortaya çıkmıştı. Kolera, kuduz, çiçek hastalığı, difteri, dizanteri, grip, hepatit, kızamık, menenjit, sıtma, suçiçeği ve tüberküloz gibi salgınlar bütün devletlerin uğraştığı hastalıklar arasındaydı. Bu salgın hastalıklar içerisinde etkisini uzun süre devam ettiren hastalıklardan biri de çiçek hastalığıydı. Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan ciltte bir tür döküntüden dolayı vücudun farklı yerlerinde iz bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı olan çiçek hastalığı, bütün dünyada etkisini, ancak on beş ile on yedinci yüzyıllar arasında hissettirmişti.⁷

Endüstri Devrimi, salgın hastalıkları daha da artırmıştı. Bunlar arasında göze çarpan hastalık koleraydı. Bir tür ince bağırsak bakterisinin neden olduğu hastalık, XVIII. yüzyıldan itibaren etkili olan bir salgındı. Özellikle su kaynaklarının sanayileşmeyle kirlenmesi en

⁵ Atkinson, *a.g.m.*, s. 10.

⁶ Francois Pieter Retief, “The Epidemic Of Justinian (Ad 542): A Prelude To The Middle Ages”, *Acta Theologica Supplementum*, Vol. 26/2, 2005, s. 116.

⁷ Allan Everett Marble, *Surgeons, Smallpox, and the Poor*, McGill-Queen's University Press, London, 1993, s. 6.

önemli nedendi.⁸ Hindistan'dan Orta Doğu'ya oradan Avrupa'ya yayılan kolera, milyonlarca kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁹

Yukarıda adı geçen salgın hastalıkların etkisi dışındaki hastalıklar, dönemsel olarak ortaya çıkmış ancak devletler bunların yayılmasını önlemek için mücadele etmişlerdir. Salgın hastalıkların ortaya çıkışı konusunda dinlerin ve dinleri benimseyen devletlerin de bakış açısı farklıydı. Müslüman ve Yahudi devletlerin salgın hastalıklara karşı tutumu daha çok hastalığın zımni sebebinin ortadan kaldırılmasına yönelikken, Hristiyan devletler, uzun bir süre bu salgın hastalıklara karşı yaklaşımı Tanrı'nın bir gazabı şeklindeydi.¹⁰ Bu iki bakış açısının farklılığından dolayı salgınların yayılması kolay olmuştur.

Salgın hastalıklar neredeyse devletlerin ilk gündem maddesi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da salgın hastalıklardan etkilenenler arasındaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun, salgın hastalıklar karşısındaki tutumu genelde zahiri sebeplerin ortadan kaldırılmasına ve çözüm bulunmasına yönelikti.¹¹ Fakat yine de imparatorluk coğrafyasında salgın hastalıkların hiç yaşanmadığı iddia edilmezdi. Çoğu kez bilimsel verilerin yanında karantina uygulanması en çok üzerinde durulan yöntemdi. Salgın hastalıkların ortaya çıkmasında ve yayılmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun girmiş olduğu savaşların yanında ticaret ve göç yollarında bulunması etkili olmuştur. Göç yolları özellikle Ortadoğu ile Anadolu arasında ya da doğu ile batı arasında bir geçişkenlik göstermekteydi.¹² Ticaret sebebiyle Ortadoğu'dan Anadolu'ya doğru birçok salgın hastalığın yayılması kaçınılmaz oluyordu. Sınır bölgelerinde yer alan vilayetler salgın hastalıklardan en çok etkilenenlerdi.

⁸ Robert Morris, *CHOLERA 1832 The Social Response to An Epidemic*, Holmes & Meier Publishers, New York, 1976, s. 17.

⁹ Mark Jackson, *The Routledge History of Disease*, Routledge, London, 2017, s. 76.

¹⁰ Emine Battal, "Yeni Dinî Hareketlerin Salgın Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri Karşısındaki Tutum ve Davranışları", *Oksident*, 3/2, 2021, s. 165.

¹¹ Birsan Bulmuş, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2012, s. 39-40.

¹² A. Süheyl Ünver, *Türkiye'de Veba (Taun) Tarihçesi Üzerine*, Ahmet İhsan Basımevi, 1935, s. 6.

Tarihsel süreç içerisinde Mardin, birçok medeniyetin merkezi olmasının yanı sıra birçok salgının da yayıldığı merkezlerden biriydi. Coğrafi açıdan Suriye ve Irak ülkelerine sınırı olan Mardin kenti dağlık bir alanda inşa edilmiştir. Kent, önce Selçuklular döneminde yoğun olarak Türkmenlerin ilgisine maruz kalmıştır. Akabinde Artukluların merkezi haline gelmiştir. Sırasıyla Mardin kenti, Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safevilerin egemenliğinde olup, 1516 yılında Osmanlı Devleti egemenliğine geçmiştir.¹³ Şehir, Osmanlı egemenliğine geçtiğinde ilk olarak liva olarak Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmıştır. Tanzimat dönemine kadar kent, Diyarbakır, Bağdat ve Musul eyaletlerine bağlı olarak idare edilmiştir. Sancak olarak Mardin, bölgede aşiretlerin etkisinde ve egemenliğinde kalmıştır. Yaşanan asayiş ve güvenlik sorunu sebebiyle idari anlamda değişikliğe uğrayan Mardin şehri Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeyle Osmanlı Devleti, yerel güçlerin etkisini kırmıştır.¹⁴ Vilayet Nizamnamesi'yle mutasarrıflığa dönüşen Mardin, Birinci Dünya Savaşı'na kadar idari ve askeri anlamda Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Arasında Mardin'de Salgın Hastalıklar

Dinlerin, kültürel alışverişin kavşağında ve Suriye ile Irak'tan Anadolu'ya geçişte bir kavşak olan Mardin, salgın hastalıklarının geçiş noktasında önemli bir kenttir. Özellikle Ortadoğu'dan Anadolu'ya taşınan birçok salgın hastalığın yayılmasında Mardin vilayeti ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Çalışmada seçilen salgın hastalıklar, genellikle hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde etkisini uzun bir süre sürdürmüştür. Özellikle veba ve kolera Osmanlı coğrafyasında özelde ise Mardin'de üç yüz yıl kadar etkili olmuştur.¹⁵ Diğer salgınlar ise genellikle şehrin sosyo-ekonomik yapısını etkileyerek sağlıklı bir nüfus politikasının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Veba Salgını

¹³ Serhat Aras Tuna, Osmanlı Devleti Döneminde Modern Belediyecilik Faaliyetleri, İçtımaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, C. V, S. II, 2021, s. 162.

¹⁴ Suavi Aydın-Kudret Emiroğlu-Oktay Özel-Süha Ünsal, Mardin (Aşiret-Cemaat-Devlet), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 166.

¹⁵ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 102.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde veba salgını vilayetlerin göç yolları üzerinde bulunması, savaşlar ve ticaret gibi sebeplerden dolayı uzun bir süre etkili olan bir salgındır. Bu salgından etkilenen şehirlerden biri de Mardin'dir. Mardin'de ilk veba salgını, Moğolların kenti kuşatması sırasında yaşanmıştır.¹⁶ Veba salgını nedeniyle binlerce kişinin hayatını kaybettiği hatta çevre illerle olan bağlantısının kesildiği ifade edilmiştir.¹⁷ Aynı şekilde Selçuklular döneminde 1257 yılında veba salgınının meydana geldiği ve ahalinin çoğunun hayatını yitirdiği şehirde sadece 100 kişinin kaldığı belirtilmektedir.¹⁸

Mardin'de veba salgınının üçüncü dalgası ise Osmanlı Devleti'nin 1517 yılında şehri ele geçirmesinden sonrasına rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde Mardin'deki ilk veba salgını 1549 yılında gerçekleşmiştir. Mardin Kalesi içinde yaşayan birçok kişinin vebadan öldüğü kalenin daha sonra boşaltılıp yıktırıldığı bilinmektedir.¹⁹ Öte yandan 1705 ve 1798 yıllarındaki iki veba salgını, 1800, 1815, 1816, 1822, 1827, 1831 ve 1848 yıllarında ise yedi veba salgını görülmüştür.²⁰ 1771 yılında meydana gelen salgında halk önemli ölçüde zarar görmüştür.²¹ 1798 ile 1800 yılları arasında vuku bulan veba salgınında ise Mardin nüfusunun önemli ölçüde azaldığı ifade edilmektedir.²² 1822 yılında ortaya çıkan veba salgınında ise yaklaşık 500 kişi hayatını yitirmiştir. 1822 yılındaki veba salgınında şehirde ciddi bir kargaşanın

¹⁶ Şeyhmus Nayir, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 46.

¹⁷ Orhan Kılıç, *Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, ORTA-DOĞU Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004, s. 25.

¹⁸ Feda Şamil Arak, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Feda Şamil Arak, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", C. XV, S. XXVI, 1991, s. 54.

¹⁹ Metropolit Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972, s. 72.

²⁰ İbrahim Özcoşar, "19. Yüzyılda Mardin Nüfusu", *1. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Projesi, Mardin, 2006, s. 795.

²¹ Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Burhan Zengin, Ankara, 1999, s. 191.

²² Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969, s. 102.

hakim olduğu herkesin evlere sığındığı ve insanların birbirleriyle uzun yıllar boyunca görüşmediği belirtilmektedir.²³

1890 yılında ortaya çıkmış olan Musul vebası ise Mardin’de çok fazla etkili olmamıştır. Seyyah Horatio Southgate Mardin’e geliş sırasında vebanın Mardin’de çok fazla etki uyandırmadığını ancak yine de nüfusun azaldığından bahsetmiştir.²⁴ Aynı şekilde 5 Nisan 1900 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubî Kaleminden gönderilen belgede İran’ın Civanrev isimli mahallesinde ortaya çıkan veba illetinin Mardin, Diyarbakır, Cizre ve Nusaybin’e yayılmasını önlemek amacıyla tedbirlerin alınması istenmiştir.²⁵ 4 Haziran 1905 yılında meydana gelen salgında ise Mardin’de ciddi zararlar meydana gelmiştir. Valilikten merkeze gönderilen talepte acilen bir adet doktorun gönderilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.²⁶

1807 yılında Mardin’de nüfus 27 bin, 1816’da 11 bin, 1827’de 20 bin, 1837’de ise 15 bindir. Bu durum salgınların Mardin nüfusuna direk etki ettiğini göstermektedir. Salgınlar sebebiyle kent ekonomisi zarar görürken bazı durumlarda, şehir halkının vergisini bile ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Esas olarak XVII ve XIII. yüzyıl Osmanlı’da veba salgını yüzyılı olarak bilinirken, XIX. yüzyıla doğru ise salgın eğilimi kendisini *kolera salgınına* bırakmıştır.²⁷ Cumhuriyet döneminde Mardin’de ise veba ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Kolera

XIX. yüzyıl salgın hastalığı olarak bilinen kolera salgını, illet-i kolera, Osmanlı tarihine illet-i adiyeye, illet-i mahuf olarak geçmiştir. Mardin’de ilk kolera salgınının 1848 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁸ Salgının ortaya çıkışı üzerine Musul valisine gönderilen telgrafta Mardin’deki kolera salgını sebebiyle gerekli tedbirlerin alınması,

²³ Dolapönü, *a.g.e.*, s. 89.

²⁴ Mehtap Nasıroğlu, *Batılı Seyyahların Gözüyle Mardin ve Çevresi (Mardin, Nusaybin Ve Hasankeyf)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2010, s. 70.

²⁵ BOA, DH.MKT., 2328-133.

²⁶ BOA, BEO, 2590-194240.

²⁷ Panzac, *a.g.e.*, s. 102.

²⁸ Altan, *a.g.m.*, s. 41.

karantina uygulamasına dikkat edilmesi istenmiştir.²⁹ Alınan tedbirlere rağmen birçok kişinin kenti terk ettiği ancak yaklaşık bir ay içinde salgının kontrol altına alındığı belirtilmiştir. İkinci salgın ise 1865 yılında ortaya çıkmıştır. Salgın, çevre kentlere kadar yayılmış salgın sebebiyle yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Osmanlı yönetimi ölümler karşısında başta Mardin olmak üzere Cizre'yi de kapsayan bölgelere tabip gönderilmesini ve ilaç dağıtımının yapılmasını talep edilmiştir.³⁰

Mardin'de koleranın en büyük ve en acı tablosu ise 1889'dan itibaren ve yaklaşık iki yıl kadar süren salgında yaşanmıştır. Neredeyse her gün ölümlerin gerçekleştiği kolera salgınında, diğer Mardin vilayeti çok fazla etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin tüm müdahalelere ve almış olduğu önlemlere rağmen çaresiz kaldığı kolera salgını Palzac'ın da ifade ettiği gibi XIX. yüzyılın illeti olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti, Suriye ve Irak'a komşu tüm vilayetlerde salgını kontrolü altına almak için Diyarbakır merkez olmak üzere bir koordinasyon merkezi oluşturmuştur.³¹ Tebriklere ek olarak Mardin ve civarındaki kolerayla mücadele için kordon sistemi uygulanmıştır. Buna göre salgının yoğun yaşandığı yerler kordona alınarak bazen jandarma bazen de yerel yönetimlerden destek alınarak karantina yoluyla salgını kontrol altına almaya çalışmıştır.³²

Kordon sistemi salgının hangi aşamada ve salgından etkilenen kaç kişinin olduğunu tespit etmek içindi. Sistemin ilk uygulandığı yer Mardin'di. Buna göre Mardin kordon hattının merkezindeydi ve Nusaybin ile Midyat gibi yerlerin kordonundan sorumluydu. Kordon sistemi sayesinde salgının artış hızı kısa sürede azalmaya başladı. Bu tedbirlere ek olarak salgınla mücadele kapsamında göçmenler ve ticaretle uğraşanların yolculuk sırasında, yolcu ve personel arasında bulaşıcı hastalık görülen kişilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması için tahaffuzhane adında sağlık birimi oluşturuldu. 1890 yılında Musul'da ortaya çıkan kolera salgını ise temmuz ayında Mardin'de görülmeye başladı. Salgın ayrıca Diyarbakır,

²⁹ BOA, A.} MKT., 67-95.

³⁰ BOA, A.}MKT.MHM., 346-83.

³¹ BOA, Y. PRK. DH., 3-78.

³² BOA, DH. MKT., 1743-77.

Urfa, Hakkari, Van, Cizre gibi bölgelere de yayıldı.³³ Artık kolera salgını bölgesel olduğu için kordon ve karantina uygulaması yetersiz kalmaya başladı.

1890 yılında Mardin’de kolera salgınının seyrine bakıldığında 14 Temmuz 1890’da 7 hasta olup vefat olmazken, 16 Temmuz’da 5 hasta ve 1 vefat gerçekleşmiştir. 21-22 Temmuz 1890’da Mardin’de 7 hasta ve 4 vefat; 23 Temmuz’da ise 1 hasta ve 3 vefat meydana gelmiştir. 26 Temmuz 8 hasta ve 5 ölüm 27 Temmuz’da 1 hasta ve 1 ölüm olayı gerçekleşmiştir.³⁴

1 Ağustos 1890’da Mardin’de 6 hasta, 3 vefat; 2 Ağustos’ta üç kişinin vefatı; 6 Ağustos’ta 4 hasta ve 1 vefat; 7 Ağustos’ta da 5 hasta, 3 vefat; 8 Ağustos’ta 4 hasta, 2 vefat; 9 Ağustos’ta evvelki hastalardan biri vefat etmiştir. Bu arada Mardin’e gönderilen 5 doktordan 3’ü hastalanmıştır.³⁵ 9-11 Ağustos 1890 tarihinde ise Mardin’in Sasadi, Dara, Hal-i Kuru, Gülsar ve Kasır köylerinde koleraya yakalanan yirmi altı kişi ile önceden hastalananlarla birlikte 54 kişinin öldüğü anlaşılmıştır.³⁶ 12 Ağustos’ta 3 hasta olup vefata rastlanmamıştır; ancak Diyarbakır Vilayetinin verdiği bilgilere göre 11 Ağustos için 2 hasta olup, biri vefat gerçekleşmiş; 12 Ağustos için de Mardin’de hasta ve vefat meydana gelmiştir. 13 Ağustos’ta 4 hasta olup ikisi vefat etmiştir. 14 Ağustos’ta 3 hasta 1 vefat; 15 Ağustos’ta ise 2 hasta olup biri hayatını kaybetmiştir. 17-24 Ağustos tarihlerinde de Mardin’de herhangi bir ölüm ya da hasta bulunmamaktadır. Ancak hastalığa tutulan bir neferin otuz altı saat zarfında vefat ettiği bildirilmektedir. 25 Ağustos’ta 2 hasta olup biri vefat etmiştir. 27-29 Ağustos tarihlerinde ise hasta ve vefat olmamıştır. Diğer taraftan Mardin ile Cizre arasındaki Nusaybin kasabasıyla bağlı yerlerde 12 Temmuz-2 Ağustos 1890 tarihlerinde 191 hasta ve 37 vefatın yaşanmış olması kolera yol açtığı tahribatı göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yerel makamların alınan bilgilere göre 191 hasta bilgisi

³³ BOA, Y.MTV. 43-62; 44-16; Y.PRK.ASK. 62-7; 63-132; Y.PRK.DH. 3-69; 3-80; 4-6; Y.PRK.UM., 17-129; 17-137; Y.PRK.SH., 3-18; 65-27; 66-14.

³⁴ BOA. DH.MKT., 1746-128.

³⁵ BOA. DH.MKT. 1749-68

³⁶ Hakan Asan, “Diyarbakır’da Toplum Sağlığını Tehdit Eden Bir Hastalık: 1890 Kolera Salgını”, *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 2017, s. 354.

varken, 137 vefat gerçekleşmektedir. Nusaybin kaymakamının salgın hususunda fevkalade ağır davranmak suretiyle ihmali olduğu, Nusaybin ve civarındaki hastalık ile kayıpların oldukça fazla seyretmesine yol açmıştır. Üstelik hastalığın ortaya çıkışını zamanında ilgili makamlara bilgi vermemiştir. Dolayısıyla Nusaybin'e yeni bir kaymakamın tayin edilmesi halk tarafından talep edilmiştir.³⁷ Mardin'de kolera salgınının ortaya çıkışı olarak kabul edilen 15 Temmuz 1890 ile 7 Ağustos 1890 yılına kadar 99 hasta ve 44 vefat vuku bulunduğundan söz edilmektedir.³⁸ Öyle anlaşılıyor ki Mardin'de 1890'da başlayan kolera salgını 14 Ekim 1890 tarihinde kontrol altına alınmıştır.³⁹

1890'da ortaya çıkan salgında Osmanlı yönetimi Mardin'e gerek doktor ve gerekse ilaç yardımında bulunduğu anlaşılmaktadır. Devlet, sık sık bölge valilerinden hastalığın seyri ve alınan tedbirler ile ilgili bilgi istemiştir. Aynı şekilde hastalığın sona erdirilmesi adına temizlik kuralına uyulmasına da dikkat edilmesi hususunda valilerin sık sık uyarıldığı anlaşılmaktadır. Kolera salgını yaklaşık iki yıl kadar sürmüştür. 1895 yılında ortaya çıkan kolera salgı diğer salgınlara göre bulaşıcılığı azalmıştır. 1895 yılına kadar kolera salgınıyla ilgili haber ya da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1895 yılında Diyarbakır merkezli ortaya çıkan kolera salgını nedeniyle devlet Mardin merkez olmak üzere tahaffuzhane ile fukara hastahanesi masraflarının ve memurların maaşlarının karşılanması kararını almıştır.⁴⁰ 1902 yılında Mardin'deki salgın dolayısıyla ahalinin ianeye muhtaç duruma geldiğinden bahisle bedelat-ı askeriye ve tekalif-i emiriyeden kalan borçlarının affı veya müddet verilmesi hususunda Ermeni Katolik Murahhasası ile Süryani-i Kadim, Süryani ve Keldani Katolikleri patrik vekili ve murahhaslarının telgrafları hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.⁴¹ Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, halkın sıkıntı çekmemesi

³⁷ BOA, DH. MKT. 1759-107; 1743-118; 1745-110; 1746-59; 1747-89; 1748-15; 1749-68; 1749-103; 1749-110; 1752-25; 1755-3; 1755-31; 1756-67; BOA, Y. PRK. DH. 3-83; BOA, Y. PRK. ASK. 63-45

³⁸ BOA, Y. PRK. ASK. 63-45; Bilal Altan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat", Mukaddime, 2019, s. 44.

³⁹ BOA, Y. PRK.DH., 4-10.

⁴⁰ BOA, A.} MKT.MHM., 565-04

⁴¹ BOA, DH.TMIK.M., 126-29

adına sosyal devletin gerektirdiği sorumluluklarını yerine getirme konusunda önemli adımlar atmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Mardin'deki salgınla olan mücadelesinde belediyeden de destek almıştır.⁴² Belediye, Tuna'nın belirttiği üzere genellikle temizlik işlerinin yürütülmesinde etkili olmuştur. Temizlik işleri şehirde ve ilçelerdeki biriken çöpleri toplayarak salgının yayılmasına engel olmaya çalışmışlardır. Kolera salgınına karşı misyonerlerin de ciddi desteği olmuştur. Özellikle hastaların tedavisinde önemli bir destekleri olan misyonerlerden Dr. Daniel Thom'a hizmet madalyası verilmiştir.⁴³

1896 yılında yeniden ortaya çıkan kolerada Mardin'de ölümlerin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Fakat 1903 yılındaki kolera salgınında 5 hasta ve 5 ölüm gerçekleşmiştir.⁴⁴ Ayrıca aynı yıl Osmanlı Devleti, Diyarbakir, Mardin ve Ergani Madeni'nde meydana gelen kolera salgını hakkında gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁴⁵ Mardin'de kolera salgını sadece günlük hayat içerisinde etkili olmamıştır. Örneğin hapishanelerde de kolera salgını vardı. 1913-1914 yıllarına ait bir belgeye göre Mardin Hapishanesinde 600 kadar koleralı tespit edilmiştir.⁴⁶

Aşılama çalışmalarının iyileştirilmesi karantina uygulamasının başarılı olması ve en önemlisi koleraya karşı kentin bir anlamda direnç kazanması sebebiyle uzun bir süre koleralı ya da koleradan ölenlerle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Cumhuriyet döneminde ise 1927 yılında Irak'ta kolera salgını sebebiyle sınır kapıları kapatılmış Sağlık Bakanlığı, Nusaybin'de bir sağlık istasyonu kurarak uzman doktor ve ekipman göndermiştir.⁴⁷ Böylece hastalığın Türkiye'ye doğru yayılmasını engellemeye çalışmışlardır. Aynı şekilde 1947'de Mısır'da

⁴² Serhat Aras Tuna, "Osmanlı Devleti Döneminde Mardin'de Modern Belediyecilik Faaliyetleri", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. V, S. II, 2021, s. 173.

⁴³ Kadircan Keskinbora, "Osmanlı Ülkesine ABD Nüfuzu Yerleştirme Aracı: Tıbbi Misyonerlik", *Turkish Studies*, Volume 13, Issue 16, 2018, s. 165.

⁴⁴ BOA. A.} MKT.MHM., 586-21

⁴⁵ BOA, BEO, 2226-166904

⁴⁶ Julide Akyüz Ora Fadimana Celik, "DİYARBAKIR VİLAYETİ HAPİSHANELERİ", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. VII, 2011, s. 85.

⁴⁷ *Güney Doğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s. 384-385

ortaya çıkan salgın nedeniyle Türkiye'den hacca gidecek kafilelere yasak getirilmesinin yanında Mısır ve Hicaz ile olan tüm bağlantıların kapatılması kararı alınmıştır.⁴⁸ Salgının Suriye'de görülmesi üzerine Suriye ile bağlantılı olan Nusaybin, Akçakale, Çobanbey ile olan sınırlar da kapatılmıştır.⁴⁹ Cumhuriyet Arşivindeki son kolera ile ilgili haber ise 1972 yılında gerçekleşmiştir. 1972 yılındaki belgeye göre Türkiye ile komşu Suriye'nin bazı köylerinde kolera salgınının görülmesi üzerine Sağlık Bakanlığı, Nusaybin, Cilvegöz, Yayladağı sınır kapılarının giriş ve çıkışa izin verilmeyeceği ve sınır kapılarının kapatıldığı belirtilmiştir.⁵⁰ Ancak koleranın Türkiye'ye yayıldığına dair herhangi bir malumat yoktur.

Sıtma

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden erken Cumhuriyet dönemine sirayet eden sıtma, sivrisineğin yaymış olduğu ve çocuklarda ateşli ölümlere sebebiyet veren ciddi bir salgındır. Mardin'de sıtmanın varlığı ise diğer bulaşıcı hastalıklarda olduğu gibi ticaret ve muhacirler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 1890 yılındaki bir belgeye göre Diyarbakır ile Cizre arasındaki bölgede yapılan muayenelerde sıtmaya rastlandığı belirtilmiştir.⁵¹ Maraz-ı sıtma olarak adlandırılan sıtma salgını Mardin'de özellikle Balkan Savaşları sonrası yaşanan muhacirler vasıtasıyla yoğunlaşmıştır. Midhat Süyev'in Sıtma Çalışması Albümüne göre 1914-1927 yılları arasında Mardin nüfusunun yüzde 80'inin sıtmalı olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Cumhuriyet döneminde sıtmaya karşı mücadele 442 Sayılı Köy Kanununun 13 Mart 1924 tarihinde kabul edilmesiyle başlamıştır. Öncelikle köylere yakın sivrisineklerin yoğun olduğu bataklıkların kurutulması amaçlanmıştır. Öte yandan hükümet sıtma ile mücadele kapsamında tıp kongresinde sunulan raporlardan faydalanmıştır. Doktor Abdülkadir Lütfi Bey ve Doktor Ahmet Fikri Bey tarafından hazırlanan "*Türkiye'de Sıtmanın Coğrafyası*" konulu rapor Türkiye'nin

⁴⁸ BCA, 030.18.01.02/ 114.67.7

⁴⁹ BCA, 030.18.01.02/114.69.3

⁵⁰ BCA. 30.18.1.2/289.77.20

⁵¹ BOA, DH.MKT., 1738-16

⁵² Midhat Süyev, *Sıtma Çalışması Albümü*, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaleti Yayınları, İstanbul, 1953.

sıtma ile mücadelesinde yol haritasını oluşturmuştur. Buna göre Türkiye sıtma konusunda iki gruba ayrılmıştır. İlk grupta yer alan vilayetler Trabzon, Ordu, Samsun, İzmit, Çanakkale, İzmir, Aydın, Menteşe, Denizli, Antakya, Silifke, Mersin, Adana, Cebel-i Bereket, Maraş, Diyarbakır, Mardin gibi sıtmanın en yoğun olarak yaşandığı vilayetlerdi. İkinci grupta yer alan vilayetler ise tehlikenin ilkinde göre daha az olduğu yerlerdi. Merkezi hükümet bu raporu baz alarak çalışmalara başladı. Sıtma ile mücadele için önce kanun değişikliğine gidildi. Buna göre topyekûn sıtma ile mücadele kapsamında 13 Mayıs 1926 tarihli ve 839 sayılı Sıtma Mücadele Kanunu çıkartıldı. Aynı şekilde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik Saydam'ın başkanlığında 11 üyeden oluşan sıtma ile mücadele kapsamında çalışma yürütüldü ve ciddi bir rapor hazırlandı. Rapora göre *“Türkiye acilen bir sıtma mücadelesine başlamak mecburiyetindedir. Sıtma afeti Türkiye'nin başında büyük bir beladır. Bunun acilen izalesine savaşmak katî bir zarurettir. Sıtma mücadelesi en karlı teşebbüslerden biridir. Mücadelenin semeresi derhal görülmeye başlar. Mücadele mahdut devair veya müessesatin değil, bütün milletin elbirliği ile başaracağı büyük millî bir iştir. Sıtma mücadelesi Türkiye Cumhuriyeti'nin en müessir ve feyizli işlerinden biri ve belki birincisi olacaktır.”*⁵³

Gerek çıkartılan kanun ve gerekse hazırlanan raporlar neticesinde hükümet derhal işe koyulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Mardin'in Kızıltepe kazasının Şahres Köyü ile Avinei Kebir Köyü arasındaki bataklığın kurutulması konusunda çalışma başlatıldı. Sıtma konusunda topyekûn mücadelede başarılı olsa da Nusaybin'de başarılı olduğunu söylemek zordu. Zira bölgede birçok bataklık vardı ve bu bataklıklar yerleşim yerlerine yakında olması mücadeleyi zorlaştırıyordu. Nusaybin'de vakaların artması üzerine özel idare bataklıkların kurutulması ve hastalığa sebep olan suların temizlenmesi emrini vererek yeni bir mücadele başlattı.⁵⁴ Sıtma konusunda sistemli bir yapının olmaması sıtmanın yeniden ortaya çıkışını sağlıyordu. Bu sebeple hükümet Mardin'de sıtma ile mücadele kapsamında 1944 Sıtma ile Mücadele Teşkilatını kurdu. Başkanlığına da Ferruh Niyazi

⁵³ 15 Eylül-5 Teşrin-i evvel İstanbul'da İnikad Eden Sıtma Mücadele Komisyonu Mukarrerâtı, Vilayet Matbaası, 1924.

⁵⁴ BCA, 490.01.652.172.1

Ayađlu getirildi. Teşkilat kapsamında Kızıltepe, Mazıdağı, Derik, Nusaybin'de de mücadele ekipleri meydana getirildi.

1944 yılında ise Sıtma ile Mücadele Teşkilatı kuyuların sivrisineklere arındırılması için çalışma yürüttü. Özellikle Nusaybin'de sıtmanın yayılmasını sağlayan Çağçağ bataklığının temizlenmesi sağlanmış; Kızıltepe bölgesindeki köylerde içme suları Mardin Sıtma Mücadele Teşkilatı Başkanı Ferruh Niyazi Ayađlu'nun başkanlığındaki komisyon tarafından incelenmeye alındı.⁵⁵ Başkan Ferruh Niyazi Ayađlu öncülüğündeki ekip Mardin'deki derelere yakın olan tüm bataklığın kurutulması için emir verdi.⁵⁶ Öte yandan sıtmanın yoğun yaşandığı Nusaybin'de gezici bir hastane açıldı. Bu hastanelerde sıtma ilacı (kinin) dağıtımı da yapıldı. Aynı şekilde Mardin Halkevi'nde sıtmayla mücadele adı altında konferanslar düzenlendi. 1945 yılında hükümet 1945 yılında bakanlar kurulu kararıyla olağanüstü sıtma mücadelesinin Mardin'in de içerisinde bulunduğu birçok ilde yürütüleceğini ilan etti.⁵⁷

Çiçek Salgını

Variola isimli bir virüsün neden olduğu çiçek hastalığı, bulaştığı kişilerde ölüme sebep olan ciddi bir salgındır. Osmanlı Devleti'nin salgınla karşılaşması ise 1700'ler sonrasına rastlamaktadır. Sultan III. Ahmed'in çiçek hastalığından vefat ettiği belirtilmektedir.⁵⁸ Hastalığın salgın haline dönüştüğü tarih ise 1845 yılıdır. 1845 yılında çiçek salgını o kadar yayılmış ki hastanelerde yer kalmadığı ifade edilmiştir.⁵⁹ Hastalığın ciddi anlamda yayılması üzerine Avrupa'dan aşı istenmiştir.⁶⁰ Aşılama sayesinde salgın kontrol altına alınmıştır. Osmanlı Devleti çiçek salgınıyla mücadele kapsamında ilk aşılama çalışmalarının XIX. yüzyılda

⁵⁵ Sevilay Özer, "II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ANADOLU'DA SITMA", edi: Şükran Köse- Çağrı Büke- Fevzi Çakmak- Eren Akçiçek, *Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'da Sıtma*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 478.

⁵⁶ Özer, *a.g.m.*, s. 478.

⁵⁷ *T.C. Resmi Gazetesi*, 04. 04. 1945.

⁵⁸ Nuran Yıldırım, "Salgın Afetlerinde İstanbul", ed.: Said Öztürk, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, İstanbul Kültür AŞ, İstanbul, 2010, s. 121.

⁵⁹ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 122.

⁶⁰ Ekrem Kadri Unat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bakterioloji ve Viroloji*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 11.

başlandığı ifade edilmektedir.⁶¹ Ayrıca mücadele kapsamında 1885 yılında hazırlanan nizamnameyle aşı zorunluluğu getirilmiştir. 1887 yılında da ikinci nizamnameyle çocukların derhal aşılması sağlandı. Öte yandan okullarda ortaya çıkan çiçek hastalığı sebebiyle zaman zaman okullar tatil edilmiştir.⁶²

Mardin’de çiçek hastalığının görülmeye başlaması, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrası yaşanan mülteci akınıyladır. Özellikle mültecilerin geçişi sırasında Diyarbakır, Mardin, Siirt, Van civarlarında çiçek hastalığına yakalanan kişilerden bahsedilir. 1905 yılında Mardin’de çocuklar arasında çiçek salgınına rastlanınca merkezden çiçek aşısı istenmiştir. 1906’de aşılama çalışmaları başlamış olup 8 Haziran 1907’de 596 çocuğun aşılandığı belirtilmiştir.⁶³ Osmanlı Devleti’nde Mardin vilayetinde çiçek salgını dolayısıyla ölümlerin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda Osmanlı arşivlerine göre herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Cumhuriyet döneminde çiçek hastalığının yayılmasını önlemek amacıyla çalışma yürütüldü. Bu kapsamda 11 Kasım 1929’da çıkarılan 8546 Numaralı Kararname ile oluşturulan seyyar sağlık memurları vasıtasıyla aşılama çalışmaları başlatıldı.⁶⁴ Aşılama belli bir yol alınmasına rağmen çiçek hastalığı salgını Türkiye’nin Suriye ile komşu olması sebebiyle olası salgınların yayılmasının önüne geçilemedi. 1926 yılında Suriye’de başlayan çiçek salgını Anadolu’nun güney illerini tehdit etmeye başladı.⁶⁵ Özellikle bu konuda Mardin kenti tehlikeyi hissedenler arasındaydı. Çünkü salgın ilk etapta Mardin’in bazı köylerinde görüldü ve diğer bölgelere yayılmamasının önünde hiçbir engel yoktu. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili tarafından Başbakanlığa gönderilen şu uyarı çiçek salgınının yayılma boyutuna dikkat çekiyordu:

“1930 yılında Suriye’de salgın olarak devam eden çiçek hastalığı önce Mardin’de birkaç köyde başlayıp sonradan Urfa ve Gaziantep vilayetlerine ulaşmış burada da salgın şekline dönüşmeye başlamıştır.

⁶¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994, s. 104.

⁶² BOA, MF. İBT., 21-55/H-24-03-1305

⁶³ BOA.DH.MKT, 1771-75.

⁶⁴ BCA, 030.18.01/02.6.55.10.

⁶⁵ BCA, 030.18.01.02/6.55.10.

Bununla ilgili olarak bölgede aşılama yapılanması ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Bakanlık kurulunun 11 Kasım'da 1929 tarihli toplantısı sonucunda 8546 nolu kararnameye istinaden yeniden görevlendirilen seyyar Sıhhat Memurları vasıtasıyla çiçek hastalığı ile mücadeleye girişilmiştir. Önce Mardin'in Suriye sınırına yakın mücavir alanlardan başlanarak merkeze doğru taramalar yapılarak bütün köyler tek tek gezilip hastalığa karşı herkes aşılanmıştır. Mardin'de yapılan tarama ve aşılama faaliyeti devam ederken, Urfa ve Gaziantep illerinde de yine aynı şekilde Suriye sınırından başlanmak suretiyle bütün köyler mahalli Hükümet Tabipleri ve Sıhhat Memurları vasıtasıyla aşı faaliyeti başlatılmıştır. Bundan sonraki aşamada ise hastalığın yakınlık ya da ulaşım yoluyla bulaşma ihtimali olan yakın bölgelerinde aşılanmasına geçilmesi kararlaştırılmıştır. Mardin, Urfa ve Gaziantep ile sınırdaş olan Diyarbakir, Elazığ, Osmaniye, Malatya, Maraş ve Siirt illerinde de aşılama yapmak için hazırlıklar yapılmıştır. Hastalığın başlangıcından Mart 1930'a kadar olan süreçte hastalığın süreci ise şöyle gelişmiştir. Eylül 1929 Mardin'de 30 musap (bulaşma) bunlardan 6 kişi vefat, Birinci Teşrin 66 hasta, 18 vefat, İkinci Teşrin 1929'da Mardin'de 88 kişiye bulaşmış bunlardan 38 kişi vefat, Birinci Kanun 871 hasta 455 vefat etmiştir. 1930'da Mardin'de 82 kişiye bulaşmış bunlardan 40 kişi vefat etmiştir.”⁶⁶ Tüm bu süre boyunca merkezi hükümet Mardin'de yaklaşık 70 bin kişiye çiçek aşısı yaptırdı.⁶⁷

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti salgının diğer bölgelere sıçraması ihtimali üzerine Vekâlet Seyyar Emraz-ı Sariye Mütehasısı Doktor Vefik Vassaf Bey'i Mardin'e atadı.⁶⁸ Vassaf Bey hazırlamış olduğu raporda, çiçek salgının yayılma sebepleri ve yayılmanın önlenmesi için bir yol haritası belirledi.⁶⁹ Bu yol haritasına göre sınırla olan tüm ilişkilerin kesilmesi, aşılanmaya karşı olan kişilerin zorla aşılanması, aşı olmamak için dağlara kaçan kişilerin zorla getirilerek aşılanmaları için valiliğin sorumluluk alması istendi.⁷⁰

⁶⁶ BCA, 030.10.177/220.13.2.

⁶⁷ BCA, 030.10.177/220.13.2.

⁶⁸ Abdülaziz Kardaş, "Birinci Umûmî Müfettişlik Bölgesinde Salgın Hastalıklarla Mücadele (1927-1952)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. VII, S. IV, 2020, s. 2369.

⁶⁹ BCA, 030.10/177.220.14.

⁷⁰ BCA, 030.10/177.220.14/1-2-3.

Cumhuriyet döneminin çiçek salgınıyla son mücadelesi ise 1942 yılıdır. Suriye merkezli olarak ortaya çıkan çiçek salgını başta Mardin olmak üzere güney illerimizi harekete geçirdi. Mardin dahil olmak üzere tüm güney illerimizde çiçek hastalığına yakalananların sayısı 796'dır.⁷¹ Bu hastalığa yakalananların birçoğu köyde yaşayanlardı. Mardin'de sadece bu rakam 649 iken bunlardan 5'i vefat etti.⁷² Hastalığın çalışanlar arasında yayılmasını önlenmesi için memur ve müstahdemlerin aşılınması istendi.⁷³ 1943 yılına kadar çiçek salgını Mardin'de kontrol altına alınmakla birlikte aşılama çalışmalarına devam edildi. 1943 yılı içerisinde çiçek salgınına önlemek adına belediye, halkevi ve sağlık müdürlüğü Mardin'de 835 kişiye çiçek aşısı yaptırdı.⁷⁴ Aynı şekilde cezaevlerine gidilerek mahkumlara çiçek aşısı yapıldı. 1945 yılında çiçek salgınına karşı 1860 çocuğa çiçek aşısı yapılarak hastalığın yayılması önlenmeye çalışıldı.⁷⁵

Trahom

Chlamydia trachomatis adlı virüsün göz çevresi ve içerisinde etkili olduğu ve körlükle sonuçlanan, insandan insana bulaşan bir salgın hastalıktır.⁷⁶ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde etkili olan trahom salgını esas etkisini Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde göstermiştir. Örneğin Mısır'dan dönen Osmanlı askerleri içinde 2609 askerde trahom hastalığı tespit edilmiştir.⁷⁷ Genel olarak trahom, erken Cumhuriyet'in salgını olarak ifade edilen ve ülkenin güney illerinde etkisini sürdürmüş bir hastalık olarak bilinmektedir. 1924 yılında Sıhhat Vekili Refik Saydam hastalığın yayılmasını önlemek için çalışma başlatmıştır.

1925 yılında hükümetin salgına karşı ciddi bir mücadeleye başladığı belirtilmektedir. Buna göre kolera salgınında uygulanan

⁷¹ BCA, 030.10.0.0/177.223.16.

⁷² BCA, 030.10.0.0/177.223.16/2.

⁷³ BCA, 030.10.0.0/177.15.87/30.

⁷⁴ *Ulus Sesi*, 29.10.1943 s. 2.

⁷⁵ *Ulus Sesi*, 29.10.1944, s. 5.

⁷⁶ Naşid Sunay, *Trahom*, İdeal Matbaası, Ankara, 1945, s. 4.

⁷⁷ Yavuz Haykır-Uğur Canpolat, "İkinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde Sunulan "Türkiye Trahom Coğrafyası" Raporu", edi: Ahmet Aksın- Yavuz Haykır- Filiz Yıldırım, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı II*, Hiper yayın, İstanbul, 2019, s. 194.

kordon uygulaması, trahom salgını için de kullanılmıştır.⁷⁸ Birinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde trahomla ilgili toplantılar gerçekleştirilmiş ve Dr. Refik Hüsnü Bey'in ülkenin trahom haritasının çıkarılması kararı alınmıştır. 11-13 Ekim 1927 yılında Ankara'da yapılan II. Milli Türk Tıp Kongresi, trahomla ilgili bildirimler etrafında şekillendi. *Trahom Coğrafyası* adlı sunumu gerçekleştiren Dr. Refik Hüsnü Bey, hastalığın çıkış sebebini, yayılmasını ve anatomisi hakkında bilgi vermiştir.⁷⁹ Refik Bey'in belirttiğine göre Mardin nüfusunun yüzde 57,9'u trahomludur.⁸⁰ Kongrede trahom hastalığının tedavi yöntemlerini ise Dr. Niyazi İsmet Gözcü anlatılmıştır.⁸¹ Raporlar neticesinde Sıhhat Vekaleti, trahomla mücadele kapsamında sabit ve seyyar teşkilatı oluşturulmuştur. Aynı şekilde trahomla mücadele kapsamında sağlık bütçesine 12 bin lira ek bütçe tahsis edilmiştir.⁸² 1930 yılına gelindiğinde Mardin'in de içerisinde bulunduğu birçok güney ilinde trahomun salgın oranı yüzde 90'lara dayanmıştır.⁸³

1934 yılında Mardin ve diğer bazı vilayetlerde trahomla mücadele kapsamında öğretmenlere trahomla mücadele için eğitim verilmiştir.⁸⁴ 1938 yılında Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, kararlı mücadeleleri sayesinde Mardin'de trahom salgınının yüzde 70 oranında azaldığını ifade etmiştir.⁸⁵ 1936 yılında Mardin'de 10 yataklı bir trahom dispenseri ve bir adet de trahom hastanesi açılmıştır.⁸⁶ Bu hastanelerde 1930-1938 yılları arasında yaklaşık 7 bin kişi ile ilgilenilmiştir. 1936'da yalnız 12 kişi, 1937 yılında 200, 1938 yılında ise 366 kişi ayakta tedavi edilmiştir.⁸⁷ 1939 yılında Mardin'in de içinde

⁷⁸ Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul, 2008, s. 133.

⁷⁹ 2. MTTK (11-13 Teşrievvel) Müzakeratı, Kader Matbaası, İstanbul, 1928, s. 7-11.

⁸⁰ Ahmet Rüştü, *Trahom Hastalığının Kesafet İtibariyle Suret-i Tevziini Gösterir Harita*, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 1927.

⁸¹ 2. MTTK (11-13 Teşrievvel) Müzakeratı, Kader Matbaası, İstanbul, 1928, s. 11-29.

⁸² BCA, 30.18.1.1/20.45.3

⁸³ BCA, 030.10.0.0/177.220.17.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1934.

⁸⁵ Abdulaziz Kardaş, "Birinci Umûmî Müfettişlik Bölgesinde Trahomla Mücadele", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XIII, S. 75, 2020, s. 281.

⁸⁶ BCA, 030.18.01.02/90.24.13.

⁸⁷ *Güney Doğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s. 364.

bulunduğu Urfa, Siirt'teki trahom hastanelerine 5'er yatak daha dahil edilmesi kararı alınmıştır.⁸⁸ Aynı şekilde köylerde seyyar teşkilatlardan yararlanarak salgın kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu teşkilatlar, özellikle trahomlu hastaların hastaneye gitmemesini önlemeye yönelikti. Buralarda ilk müdahalenin yapılıyor olması önem taşımaktadır.

Mardin trahom hastanesinden sorumlu Dr. Aziz Turak, Mardin'de trahom oranının yüzde 30'lara düştüğünü, salgını daha da azaltmak için mücadele ettiklerini belirtmiştir.⁸⁹ Ancak 1940 yılında Mardin trahom dispanserini denetlemeye gelen müfettişler, dispanserde hijyen ve sağlık koşullarının kötü olduğunu bu durumun hastaları kötü etkilediğini belirterek gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir.⁹⁰ Rapor sonrası hem dispanser hem de hastanede bir takım iyileştirme çalışmaları faaliyete geçmiştir. 1944'te Mardin trahom hastanesinde 2896 trahomlu ve 158 trahomsuz olmak üzere 4414 vatandaş muayene olduğu belirtilmiştir.⁹¹ 1945 yılında Midyat'ta trahom dispanseri açılmıştır. 1950'lere gelindiğinde trahom salgını önemli ölçüde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda halkın bilinçlenmesi, devletin trahom salgınına karşı ciddi mücadele anlayışı ve tedavi yöntemlerinde iyileşme etkili olmuştur. Trahom salgınının kontrol altına alınmasında yapılan ameliyatların, çevre koşullarının ve en önemlisi bulaşıcılığı artıran sebeplerin azaltılmasında etkisi vardır.

Şark Çıbanı, Verem, Tifüs

Şark çıbanı, nehir kenarlarında yaşayan kişilerde leishmania cinsinde bulunan parazitleri taşıyan kum sineğinin kişileri ısırmasıyla oluşan bir tür deri hastalığıdır. Şark çıbanı, Mardin çıbanı, Urfa çıbanı ya da Mısır çıbanı olarak da adlandırılır.⁹² Ancak şark çıbanı eldeki belge ve basından alınan malumatta çıbanın Mardin'de çok fazla yayılmadığını göstermektedir. Verem konusunda ise Mardin'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin veremin Mardin'de yayılmasını önlemek için şube açtığı ve hastalığın yayılmasını önlemek için mücadele ettiği

⁸⁸ *Akşam*, 29 Temmuz 1939.

⁸⁹ *Yenisabah*, 28 Mart 1939.

⁹⁰ *BCA*, 490.01/688.337.1.

⁹¹ *Ulus Sesi*, 29.10.1944, s. 4-5.

⁹² Ali Rıza, *Şark Çıbanı ve Tedavisi*, Kader Matbaası, İstanbul, 1931, s. 11.

belirtilmektedir.⁹³ Diğer salgınlarda olduğu gibi tifüs ve tifo da Mardin'de sıklıkla görülmeyen ya da salgına dönüşen bir durum oluşmamıştır.

Sonuç

Salgın hastalıklar kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların doğayla olan ilişkisi boyutunda salgına dönüşen birçok hastalık meydana gelmiştir. Özellikle son olarak ortaya çıkan Covid 19 salgını, dünya genelinde salgın hastalıklara olan ilgiyi beraberinde getirmiştir. İnsanların çaresizce evine kapandığı, ilaç firmalarının salgına karşı aşı mücadelesi, salgın hastalıklar konusuna yönelik ilgiyi biraz daha arttırmıştır. Bu çalışmanın geneli de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mardin'de görülen salgın hastalık ve bunlara yönelik tedbirleri içermektedir. Mardin kenti, Suriye ve Irak'a olan yakınlığı sebebiyle birçok salgın hastalığın Anadolu'ya taşınmasında kilit bir noktada yer almaktadır. Çalışmanın en önemli sonuçlarından biri bahsi geçen ülkelerden Mardin kenti yoluyla Anadolu'ya taşınan salgın hastalıkların, gelişimi etkisi ve neticelerine yöneliktir. Hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti, Suriye'den Mardin kentine doğru uzanan salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için birçok kez genellikle de aynı metotları kullanmıştır. Bu metotlar arasında sınırın kapatılması, kordon uygulaması ve ticaret yasağıdır. Bu önlemler bazen işe yarsa da bazen de sonuçsuz kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü bölgelerde salgın hastalıklara karşı hem aşı çalışmaları hem de karantina uygulamasıyla birlikte salgına sebep olan ana sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar dünyayla eş zamanlı olmasına rağmen çoğu kez bu hastalıklar karşısında Osmanlı Devleti ya zayıf düşmüş ya da çaresizce hastalığın endemiye dönüşmesini beklemiştir. Osmanlı döneminde Mardin kentinde görülen salgın hastalıkların tümü olmasa da bazı hastalıklar, Cumhuriyet döneminde aynen devam etmiştir. Mardin

⁹³ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatından, 1927, s. 1097.

kentinde görülen en önemli salgın hastalıklar, kolera çiçek hastalığı ve vebadır. Cumhuriyet döneminde ise trahom salgınıdır. Cumhuriyet döneminde trahom salgınına karşı kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür.

Sonuç olarak Mardin kentinde yaşanan salgın hastalıkların ana sebebi Suriye ile sınır komşusundan dolayı değildir. Bazı hastalıkların ana sebebi, kentte yaşanan fiziksel alt yapı sorunudur. Bu duruma örnek çiçek ve kolera salgını gösterilebilir. Osmanlı Devleti bu salgına karşı daha az korunaklı iken, Cumhuriyet rejimi hastalıkların ana sebeplerine inerek hastalığın oluşum sebepleri üzerinde durarak bu hastalıkların ortadan kaldırılmasına yönelik daha yoğun çaba göstermiştir. Bu çabaların başında bataklıkların kurutulması, temiz su temini gösterilebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Sürelî Yayınlar

Akşam
Cumhuriyet
T.C. Resmi Gazete
Ulus Sesi
Yeni Sabah

Kitap ve Makaleler

15 Eylül-5 Teşrin-i Evvel İstanbul'da İnikad Eden Sıtma Mücadele Komisyonu Mukarrerâtı, İstanbul 1924.

2. Mttk (11-13 Teşrievvel) Müzakerati, İstanbul 1928.

Abdülğani Efendi, *Mardin Tarihi*, İstanbul 2007.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1994.

Altan, Bilal, XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat. *Mukaddime*, 10/1 (2019), s. 37-52.

Arak, F. Şamil, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15/26 (1991) s. 27-57.

Asan, Hakan, Diyarbakır'da Toplum Sağlığını Tehdit Eden Bir Hastalık: 1890 Kolera Salgını. *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, (2017), Diyarbakır, s. 349-361.

Aydın, Suavi,- Emiroğlu, Kudret, - Özel, Oktay, - Ünsal, Süha, *Mardin (Aşiret-Cemaat-Devlet)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Atkinson, John, "The Plague Of 542: Not The Birth Of The Clinic", *Acta Classica*, XVI (2002), s. 1-18.

Battal, Emine, "Yeni Dinî Hareketlerin Salgın Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri Karşısındaki Tutum Ve Davranışları", *Oksident*, 3/2 (2021), s. 157-179.

Bulmus, Birsan, *Plague, Quarantines And Geopolitics In The Ottoman Empire*, Edinburgh 2012

Dolapönü, Hanna, *Tarihte Mardin*, İstanbul 1972.

Fidan, Giray-Tang, Guoazhong Çin Tarihinde Salgınlar (M.Ö. 1600-M.S. 1911). *Toplumsal Tarih*, 317 (2020) s. 58-65.

Göyünc, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969.

Güney Doğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, İstanbul 1939.

Haykır, Yavuz-Canpolat, Uğur, " İkinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde Sunulan "Türkiye Trahom Coğrafyası" Raporu", Ahmet Aksın, Yavuz. Haykır, Filiz Yıldırım, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağan* İstanbul 2019, s. 191-232.

Jackson, Mark, *The Routledge History Of Disease*, London 2017

Kardaş, Abdulaziz, "Birinci Umûmî Müfettişlik Bölgesinde Salgın Hastalıklarla Mücadele (1927-1952)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, VII/IV (2020), s. 2355-2385.

Kardaş, Abdulaziz Birinci Umûmî Müfettişlik Bölgesinde Trahomla Mücadele. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XIII/75 (2020), s. 276-285.

Keskinbora, Kadircan "Osmanlı Ülkesine Abd Nüfuzu Yerleştirme Aracı: Tıbbi Misyonerlik", *Turkish Studies*, 13/16 (2018), s. 151-170.

Kılıç, Orhan, *Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ 2004

Lacroix, Lacroix, *All About Pandemics*, Delhi 2012.

Marble, Allan Everett, *Surgeons, Smallpox, And The Poor*, London 1993.

Mcevedy, Colin, "The Bubonic Plague", *Scientific American*, 258/2 (1988), s. 118-123.

Morris, Robert, *Cholera 1832 The Social Response To An Epidemic*, Newyork 1976.

Nasıroğlu, Mehtap, *Batılı Seyyahların Gözüyle Mardin ve Çevresi (Mardin, Nusaybin Ve Hasankeyf)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2010.

Nayir, Şeyhmus, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Orat, Jülide Akyüz- Celik, Fadimana, Diyarbakır Vilayeti Hapishaneleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/ (2011), s. 73-95.

Özcoşar, İbrahim, "19. Yüzyılda Mardin Nüfusu", *1. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 2006, s. 791-802.

Özer, Sevilay, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'da Sıtma", Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, *Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'da Sıtma*, Ankara 2018, s. 463-490.

Panzac, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*, İstanbul 1997.

Retief, F. Pieter, "The Epidemic Of Justinian (Ad 542): A Prelude To The Middle Ages", *Acta Theologica Supplementum*, 26/2 (2005), s. 115-127.

Rıza, Ali, *Şark Çıbanı ve Tedavisi*, İstanbul 1931.

Rüştü, Ahmet, *Trahom Hastalığının Kesafet İtibariyle Suret-i Tevziini Gösterir Harita*, Ankara 1927

Sunay, Naşid. *Trahom*. Ankara 1945.

Süey, Midhat, *Sıtma Çalışması Albümü*, İstanbul 1953.

Temel, Mehmet, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul 2008.

Tuna, Serhat Aras, Osmanlı Devleti Döneminde Mardin'de Modern Belediyecilik Faaliyetleri. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, V/II (2021), s. 159-178.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Ankara

Unat, Ekrem Kadri, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bakteriyoloji Viroloji*, İstanbul 1970.

Ünver, A. Süheyl, *Türkiye'de Veba (Taun) Tarihi Üzerine*, İstanbul 1935.

Yıldırım, Nuran, "Salgın Afetlerinde İstanbul", edi Said Öztürk, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, İstanbul 2010, s. 109-184.

Extended Abstract

Epidemics are one of the issues that societies and states have faced throughout the historical process and have been so helpless. Although the nature of epidemics is not known since they first emerged, epidemics have been on the agenda since ancient times due to the fact that they cause emotional depressions such as fear, horror and loneliness in people. The formation of modern states paved the way for the rapid increase in population and the increase of epidemic diseases. This variation led to the failure of all interventions in the habitat of the bacteria and the rapid spread of the epidemic. Many states have been affected by these epidemics. The Ottoman Empire was also among the states affected by epidemic diseases.

In the emergence and spread of epidemics, the Ottoman Empire's presence on trade and migration routes, as well as the wars it entered, were effective. The spread of many epidemics from the Middle East to Anatolia was inevitable. The provinces located in the border regions were the most affected by the epidemic diseases. Among these provinces was Mardin, which is close to Iraq and Syria.

In the historical process, besides being the center of many civilizations, Mardin was one of the centers where many epidemics spread. The extent of the epidemic experienced in Mardin during the transition period from the Ottoman Empire to the Republic has deeply affected the social, religious, economic and sociological structure. Among the epidemics, plague and cholera were the most effective in Mardin. It is stated that due to the plague epidemic, people migrated to distant lands in Mardin, and there was a long silence in the city. Considering the course of the plague in Mardin, there were two plague epidemics in 1705 and 1798, and seven plague epidemics in 1800, 1815, 1816, 1822, 1827, 1831 and 1848, due to the general structure being located at the crossing point of Syria. It is understood that the plague epidemic that occurred on June 4, 1905 left significant damage in Mardin. It is stated that forty-fifty thousand liras worth of pain and tithe were damaged due to the seriousness of the damage. It was urgently requested that a doctor be sent and necessary measures be taken so that the population would not perish any more.

Another epidemic that is effective in Mardin is cholera. The biggest and most painful picture of cholera in Mardin has been experienced since 1889 and in the epidemic that lasted for about two years. The cholera epidemic, in which deaths occur almost every day, affected Mardin more than other provinces. It is understood that in the epidemic that emerged in 1890, the Ottoman State administration provided medical and medicine aid to Mardin. The state frequently asked regional governors for information about the course of the disease and the measures taken. In the same way, it is understood that the governors were frequently warned from the headquarters to pay attention to the observance of the cleaning rule in order to end the disease. The cholera epidemic lasted for about two years. The cholera epidemic, which emerged in 1895, was less contagious than other epidemics. Until 1895, no news or information about a cholera epidemic could be reached. Due to the cholera epidemic that emerged in Diyarbakır in 1895, the state decided to cover the expenses of the tahaffuzhane and the hospital for the poor, and the salaries of the civil servants, especially in Mardin. He received support from the municipality in the fight of the Ottoman Empire against the epidemic in Mardin. Municipal services in Mardin at least tried to fight against cholera in harmony with the local administrative authority. The municipality has generally been effective in the execution of cleaning works, as Tuna stated. Cleaning works have tried to prevent the spread of the epidemic by collecting the garbage accumulated in the city and in the districts. Missionaries also provided serious support against the cholera epidemic. One of the missionaries, who has an important support in the treatment of patients, Dr. Daniel Thom was awarded a medal. Due to the improvement of vaccination studies, the success of the quarantine application, and most importantly, the city's resistance to cholera, after the end of the First World War, no information was found about those with cholera or those who died from cholera. In the Republican period, the border gates were closed due to the cholera epidemic in Iraq in 1927, and the Ministry of Health established a station in Nusaybin and sent specialist doctors and equipment. Thus, they tried to prevent the spread of the disease towards Turkey. Likewise, due to the epidemic that broke out in Egypt in 1947, it was decided to close all connections with Egypt and the

Hejaz, as well as banning the convoys going on pilgrimage from Turkey. After the epidemic was seen in Syria, the borders with Nusaybin, Akçakale and Çobanbey, which are connected with Syria, were also closed. The last news about cholera in the Archives of the Republic took place in 1972. According to the document in 1972, after the cholera epidemic was seen in some villages of Turkey and neighboring Syria, the Ministry of Health stated that the border gates of Nusaybin, Cilvegöz, Yayladağı would not be allowed to enter and exit and that the border gates were closed.

Another common epidemic in Mardin is malaria. According to a document in 1890, it was stated that malaria was found in the examinations carried out in the region between Diyarbakır and Cizre. The malaria epidemic, which is called morbid malaria, has intensified in Mardin, especially with the problem of immigrants after the Balkan wars. According to Midhat Süyev's Malaria Study Album, it is understood that 80 percent of Mardin's population had malaria between the years 1914-1927. As a result of both the law and the reports prepared, the government immediately got to work. In line with this purpose, studies were initiated to drain the swamp between the regions where Turkey is exposed to malaria and the Mardin Kızıltepe District Şahres Village and Avinei Kebir Village. Although the total fight against malaria was successful, it was difficult to say that it was successful in Nusaybin. Upon the increase in the cases in Nusaybin, the special administration gave the order to dry the swamps and clean the waters that caused the disease, and the struggle accelerated. The absence of a systematic structure on malaria caused malaria to re-emerge. For this reason, the government established the 1944 Malaria Organization in Mardin as part of the fight against malaria. Ferruh Niyazi Ayağlı was appointed as its chairman. Its branches covered the districts of Kızıltepe, Mazıdağı, Derik, and Nusaybin.

In 1944, work was carried out to purify the wells of the malaria fighting organization from mosquitoes. Especially in Nusaybin, the Çağçağ swamp, which caused the spread of malaria, was cleaned; Drinking water in the villages in the Kızıltepe region was examined by the commission chaired by Mardin Malaria Fighting Organization

Chairman Ferruh Niyazi Ayađlu. The team led by President Ferruh Niyazi Ayađlu was ordered to drain the entire swamp close to the streams in Mardin. On the other hand, a mobile hospital was opened in Nusaybin, where malaria is intense. Malaria medicine (quinine) was also distributed in these hospitals. Likewise, conferences were held in the Mardin Community Center under the name of combating malaria. In 1945, the government declared that the extraordinary malaria fight would be carried out in many provinces, including Mardin, with the decision of the Council of Ministers in 1945.

Smallpox epidemic is another disease seen in Mardin. The onset of smallpox in Mardin is due to the influx of refugees after the 1877-1878 Ottoman-Russian war. In particular, people who contracted smallpox in the vicinity of Diyarbakır, Mardin, Siirt, and Van during the transit of refugees are mentioned. When a smallpox epidemic was found among children in Mardin in 1905, smallpox vaccination was requested from the center. Vaccination studies started in 1906 and it was stated that 596 children were vaccinated on 8 June 1907. According to the Ottoman archives, there is no information about whether there was a death due to a smallpox epidemic in Mardin during the Ottoman Empire.

During the republican period, an extraordinary situation occurred in order to fight against other epidemics and to prevent the spread of smallpox. In order to overcome this, vaccination studies were initiated by mobile health officers created with the Decree No. 8546, which was issued on November 11, 1929. Despite some progress in vaccination, the smallpox epidemic caused possible epidemics to spread due to Turkey's neighbor with Syria. The smallpox epidemic that started in Syria in 1926 began to threaten the southern provinces of Anatolia. Especially in this regard, the province of Mardin was in a troubled position. Because the epidemic was seen in some villages of Mardin in the first place. However, it was brought under control thanks to the measures taken. The last struggle of the republican era with the smallpox epidemic was in 1942. The smallpox epidemic originating in Syria has alerted our southern provinces, especially Mardin. The number of people infected with smallpox in all our southern provinces, including Mardin, is 796. Most of the people who contracted this

disease were villagers. While this figure was only 649 in Mardin, 5 of them died. In order to prevent the spread of the disease among the employees, it was requested that the officers and employees be vaccinated. Although the smallpox epidemic was brought under control in Mardin until 1943, vaccination studies continued. In 1943, the municipality, community center and health directorate had 835 people vaccinated against smallpox in Mardin in order to prevent the smallpox epidemic. In the same way, smallpox vaccination was given to the prisoners by going to the prisons. In 1945, 1860 children were vaccinated against the smallpox epidemic to prevent the spread of the disease.

The last epidemic in Mardin is trachoma. The epidemic, which emerged as a kind of blindness, had a serious impact in Mardin. In 1934, within the scope of combating trachoma in Mardin and some other provinces, teachers were trained to combat trachoma. In 1938, First General Inspector Abidin Özmen stated that the trachoma epidemic in Mardin decreased by 70 percent thanks to determined struggles. In 1936, a 10-bed trachoma dispensary and a trachoma hospital were opened in Mardin. In these hospitals, approximately 7 thousand people were taken care of between the years 193-1938. Only 12 people were treated in 1936, 200 in 1936, and 366 in 1938. In 1939, it was decided to add 5 more beds to trachoma hospitals in Urfa and Siirt, including Mardin. In the same way, it was tried to control the epidemic by making use of mobile organizations in the villages.